

UOT 37.046.14

KİMYA MÜƏLLİMİNİN DƏRSƏ HAZIRLAŞMASI, DƏRSİN PLANLAŞDIRILMASI VƏ TƏŞKİLİ

¹ƏSKƏROV AĞAİSA BAYRAMƏLİ oğlu²HƏSƏNOVA DÜNYA TALEH qızı

Sumqayıt Dövlət Universiteti, 1-dosent, 2- magistrant

e-mail: agaisa.askerov.1955@mail.ru

Açar sözlər: planlaşdırma, hazırlıq, təlim modelinin komponentləri, qiymətləndirmə sxemləri.

Son illərdə ölkəmizdə aparılan məqsədəyönlü təhsil islahatları Azərbaycan təhsil sisteminin inkişafına və təkmilləşdirilməsinə xüsusi rəvac vermişdir. Gənc nəslin təlim-tərbiyəsi və onların şəxsiyyət kimi formalaşmasında müstəsna rolu müəllimlərin icra etdiklərini nəzərə alaraq, gənc müəllim kadrlarının hazırlanması hər zaman diqqət mərkəzində saxlanılır. Gənc müəllimlərə kömək məqsədi ilə müəllimin dərslərini hazırlaması və dərslərini planlaşdırılması haqda bəzi tövsiyələrə diqqət yetirək.

İlk öncə unutmamalıyıq ki, tədris-təlim prosesində müəllim həlledici simadır. Müəllimin müvəffəqiyyətinin başlıca amili onun intellektual səviyyəsi, vəzifə məsuliyyətini dərk edərək dərslərini hazırlığıdır. Ədəbiyyatlardan məlumdur ki, müəllim dərslərini hazırlaşan zaman təlimin önəmli dörd funksiyasının: təhsil (öyrədici), inkişafetdirici, tərbiyəvi və nəzarətədirici funksiyalarının tələblərini necə yerinə yetirməyin icrasını diqqətdə saxlamalıdır [1, 559-560]. Dərsdə öyrədici funksiyayı yerinə yetirmək üçün müəllim, ilk növbədə, mövzuya aid əsas bilikləri, qanun və nəzəriyyələri, kimyəvi anlayışları dəqiqləşdirir; inkişafetdirici funksiyayı yerinə yetirmək üçün dərslərini məzmununu təşkil edən bilik və bacarıqlar vasitəsilə nə kimi funksiyaları – idraki prosesləri inkişaf etdirəcəyini müəyyənləşdirir; tərbiyəədirici funksiyayı yerinə yetirmək üçün materialist dünya görüşü formalaşdırmaq formalarını təyin edir; nəzarətədirici funksiyayı yerinə yetirmək üçün hansə əməli işləri icra etmək lazım olduğunu konkret olaraq düşünüb seçir və fəaliyyəti nəzarətdə saxlayır.

İkinci mərhələdə müəllim dərslərini hər bir mərhələsində görəcəyi əks-əlaqə işlərini planlaşdırır. Buraya müəllimin nəzəri və praktik bilikləri əldə etmək üçün ədəbiyyat seçimi və şagirdlərlə işləmək planı daxildir. Müəllimin dərslərini hazırlaması və dərslərini planlaşdırılması zamanı, əsasən, aşağıdakı ardıcılıqların gözlənilməsi təklif olunur: mövcud fənn proqramının tələbləri, şagirdlərin intellektual səviyyəsi, mövzunun məzmunu, təlim üsulları və iş formalarının seçilməsi, refleksiyyəyə hazırlıq və s.

Dərslərini planlaşdırılmasında isə aşağıdakılar diqqət mərkəzində saxlanmalıdır: mövzunun proqramın tələblərinə uyğun elmiliyi, proqramın tələbi; mövzunun tədrisi zamanı sinif şagirdlərinin real bilik səviyyəsi; mövzunun mahiyyətinə uyğun metod və üsulların seçilməsi; nailiyyət dərəcəsinə əminlik; müvafiqlik, elmilik, sistemlilik və əyaniliyin təminatı; təlim prosesində vaxt bölgüsü və icra mexanizmləri.

Dərslərini planlaşdırılması zamanı aşağıdakı şərtlər gözlənilməlidir [1, 560-565]: mövzunun məqsədi (öyrədici, tərbiyəədirici və inkişafetdirici) müəyyənləşdirilir; keçilən mövzuların nəticələrinin nəzərə alınması və mövzulararası əlaqənin dəqiqləşdirilməsi; mövzunun həcmi və mahiyyəti nəzərə alınmaqla üsul və metodların seçilməsi; iş formasının konkretləşdirilməsi; motivasiyanın yazılı və ya şifahi formada təşkilinin müəyyənləşdirilməsi; müəllimin fasilitasiya və fasilitator funksiyası. Qeyd olunan amillərin gənc müəllimlər tərəfindən nəzərə alınması tədrisin təşkilinə və nəticələrin yüksəldilməsinə müsbət təsir edəcəkdir.

Kurikulum fənn proqramlarının tələblərinin ödənilməsi təlim prosesində fəal/interaktiv təlim metodlarından istifadə zərurətini yaradır. Bu isə təlim prosesində bir sıra çətinliklərə və problemlərə

səbəb olur. Klassik ədəbiyyatdan da məlumdur ki, müasir dərslər problemlə (problem situasiyası yaradan) dərslərdir.

Müasir dərslər problemlə, inkişafetdirici təlimin təşkilinin birinci və başlıca şərti yüksək ixtisaslı mütəxəssis və azad düşüncəli, vətənpərvər şəxsiyyətlərin yetişdirilməsidir. Bu zaman təlimin təşkili müəllimdən yüksək hazırlıq, təlim metod və üsullarının seçilməsi üçün yeni səviyyədə sisteməlik yaradıcı iş və bacarıq tələb edir. Müəllimin peşəkarlığı və hazırlıq səviyyəsi, onun baza biliyindən, kimyaya aid peşə hazırlığından, həyata baxışından, intellektual səviyyəsindən, şagirdlərlə münasibətindəki humanistlikdən asılıdır [4, 123,124].

Müəllimlər günün tələbləri səviyyəsində yeni təlim texnologiyalarından istifadə ilə dərslər təşkilində bir sıra çətinliklərlə üzləşirlər. Bu sıraya aşağıdakıları şamil etmək olar: təlim metod və üsullarının seçilməsi. Əgər üsullar düzgün seçilməzsə, mövzunun (tədris materialının) şagirdlərə mənimsədilməsi yetərli olmayacaq, onların sərbəst surətdə təfəkkürü inkişaf etdirən əməli fəaliyyətləri alınmayacaq; motivasiyanın yaradılması və dərslər bütün mərhələlərində vaxt bölgüsünün düzgün təşkili; zamanın və tədris materialının tələbinə uyğun video, audio və digər texniki vasitələrdən istifadə; şagirdlərdə fənnə qarşı mənəvi tələbatın bir həyat normasına çevrilməsi; metodik ədəbiyyatların tam yetərincə yayılmaması və bu səbəbdən müəllimlərin iradi-emosional vəziyyətlərinin sabilliyinin dəyişkənliyi.

Kimya üzrə metodik ədəbiyyatlarda problemlə dərslərin planlaşdırılması və tədrisi geniş müzakirə obyektinə çevrilmişdir. Dərslər hazırlıq haqqında T.V.Kudryatsevin fikirlərinə bəzi əlavələri qeyd etmək istəyirəm: materialın məzmununu təhlil edərkən müəllim diaqnozlaşdırma, proqnozlaşdırma və layihələndirmə amillərini təhlil etməlidir; bu amillərə əsasən motivasiyanı qurmaqla problemlə situasiyanın meyarlarını seçməlidir; nə edəcəyəm?, necə edəcəyəm?, hansı həcmdə edəcəm? suallarına cavab tapılmalıdır; virtual olaraq dərslər ümumi gedişi öncədən düşünəlməli və planlaşdırılmalıdır.

Müasir dərslər xüsusiyyətinə görə tələbyönümlü, nəticəyönümlü, şəxsiyyətyönümlü və şagirdyönümlülüüyü ilə xarakterizə edilir. Qeyd olunan prinsiplərin nəzərə alınması (tətbiqi) zamanı müəllim bir sıra çətinliklərlə üzləşir. Bu sıraya aşağıdakı amillər daxildir: şagirdlərin real bilik səviyyəsi və bacarıq imkanlarının nizamlanması məqsədlə başlanğıc nöqtəsinin düzgün təyin edilməsi ilə əlaqədar həyata keçirilən təlim fəaliyyətləri şagirdin inkişaf səviyyəsi ilə mütənəsb olmalıdır; fəal, müstəqil və kollektiv (birgə) təlim üçün imkanların yaradılmasına əlverişli şəraitin yaradılması; təhsil müəssisələrində maddi-texniki və əşyavi mühitin tələbatına cavab verməməsi; şagirdlərdə kollektivçilik ruhunun tam başa düşülməməsi; valideyin–məktəb–müəllim üçlüyünün yetərincə vahid təşkil etməməsi və s.

Müasir mərhələdə təlim modelinin komponenti olmaqla qiymətləndirməyə fəal/interaktiv yanaşmanın münasibəti barədə çox danışılıb, xeyli araşdırmalar aparılıb. Fəal/interaktiv təlimə görə, şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirmə obyektləri çoxdur. Bunlardan biri ənənəvi təlimin çox az diqqət yetirdiyi şagirdin şəxsi keyfiyyətlərinin diqqət mərkəzində saxlanmasıdır. Şagirdin biliyə yiyələnmək həvəsinin, yaradıcılıq meyillərinin, mənəvi keyfiyyətlərinin və s. onun təlim nəticələrində mühüm rol oynadığını unutmamaq olmaz. Bu cəhətlərə fəal/interaktiv təlimin diqqət yetirməsi bütövlükdə təlimin uğurları, nəticələri barədə əsaslı fikir söyləməyə imkan verir [3, 87,142].

Ədəbiyyatlardan məlum olduğu kimi, təlim modelinin dörd əsas komponenti, başqa sözlə, təlim prosesinin tərkib hissələri (təlimin məzmunu, təlimin metodları, öyrədici mühit, qiymətləndirmə) qarşılıqlı əlaqəyə girərək (eləcə də hər biri ayrılıqda) aşağıdakı iki məqsədə nail olunmasına şərait yaratmalıdır: şagirdlərin idrak proseslərinin (təfəkkür, hafizə, diqqət və təxəyyülün eləcə də bilik, bacarıq və vərdislərin) inkişafı; şagirdlərin şəxsiyyətinin (başlıca olaraq sosial-psixoloji, emosional-iradi) inkişafı. Deyilənlərdən aydın olur ki, bu iki cəhət təlim prosesinin hansı dərəcədə uğurlu olduğunu müəyyənləşdirmək üçün meyar rolunu oynayır [2,86,88,108].

Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi onların biliklərə hansı səviyyədə yiyələndikləri haqqında fikir söyləməyə imkan verir. Sələflərimiz doğru demişlər: qiymətləndirmədən kənarda heç bir şüurlu fəaliyyət yoxdur. Məhz bu zaman müəllim-şagird münasibətlərində əsas əks-əlaqə meydana gəlir. Metodistlər belə hesab edirlər ki, qiymətləndirilmənin aparılmasında müvafiqliyinin və etibarlılığın təmin olunması, şəffaflıq, ədalətlik, qarşılıqlı ehtiram və əməkdaşlıq kimi prinsiplər diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

Metodik ədəbiyyat məlumatlarına istinad etsək, qiymətləndirmənin aşağıdakı prinsipləri diqqət mərkəzində saxlanılır.

Qiymətləndirmə: şəraitdən asılı olaraq müxtəlif metodlarla (formalarla da) təlim prosesinin mühüm tərkib hissəsi kimi bütün mərhələlərdə aparıla bilər; şagirdlərin mənimsəmə bacarıqlarını yüksəltməli, idraki fəaliyyət qabiliyyətini formalaşdırmalı, qazandıqları nəticələri daim yaxşılaşdırmaq istəyi, arzusu yaratmalıdır; qiymətləndirmə zamanı müəllim özü nümunə olmalı, ədalət və şəffaflıq nümayiş etdirməlidir; kriteriyalar dəqiq hesablanmış meyarlara əsaslanmalıdır. Qiymətləndirmədə portfolio vasitəsi önəmli amildir. Onun vasitəsi ilə müəllim şagirdin ilkin-diaqnostik, cari inkişaf (formativ) və yekun summativ bilik mənbəyini və onun dəyərini müəyyənləşdirir.

Qiymətləndirmə ayrı-ayrı fərdlər (müəllimlər) tərəfindən həyata keçirildiyi üçün verilən qiymətlər bir-birindən xeyli fərqlənir, subyektivlik inkar olunmaz problem olaraq qalır və mübahisəyə səbəb olan məsələdir.

Kurikulum tədris proqramının tələbləri ilə təlim aparılan məktəblərdə, əsasən aşağıdakı qiymətləndirmə motivlərindən istifadə olunması tövsiyə olunur: diaqnostik qiymətləndirmə – ilkin səviyyənin qiymətləndirilməsi, formativ qiymətləndirmə – şagirdin gündəlik inkişaf dinamikasının müəyyənləşdirilməsi, summativ (yekun) qiymətləndirmə – qarşıya qoyulan son nailiyyət dərəcəsinin müəyyənləşdirilməsi və əldə olunan bilikləri tətbiq etmə qabiliyyətinə nə dərəcədə malik olduqlarını aşkara çıxarmaqdır.

Qiymətləndirmənin daha ədalətli, obyektiv, etibarlı və ardıcıl həyata keçirilməsinə imkan verən, müəllimləri tədrisin səmərəliliyi ilə, faydalı məlumatlarla təmin edən qiymətləndirmə vasitəsi – qiymətləndirmə standartlarıdır. Onlar xüsusi sxemlər və meyarlar formasında hazırlanır. Bu meyarlardan istifadə zamanı müəllim vaxta qənaət edir, sinif şagirdlərinin fərqli cəhətlərini aşkar edir siniflər arasındakı fərqi müqayisə edə bilir, məlum meyarlarla qiymətləndirmənin aparılması daha dəqiq, şəffaf və ədalətli olur.

Ədəbiyyatda qiymətləndirmə sxemlərinə aşağıdakıları şamil edirlər: qiymətləndiriləcək əsas sahələr; nailiyyətin müxtəlif səviyyələrini dəyərləndirmək üçün qiymətləndirmə şkalası; səviyyə üzrə etiket: nailiyyət səviyyəsini təsvir edən söz və ya rəqəm; səviyyə deskriptoru: nailiyyət səviyyəsini daha müfəssəl təsvir edən söz (ifadə); səviyyə indikatorları: hər bir nailiyyət səviyyəsi üzrə diqqət yetiriləcək məsələyə aid konkret nümunələr; standart: nail olunması nəzərdə tutulan nəticə [1, 570-572]. Bu sıraya xüsusi meyar cədvəlini də əlavə etmək lazımdır. Eyni zamanda müəllim ona hazır formada verilən qiymətləndirmə standartlarından istifadə zamanı standartın hazırlanma ardıcılığına xüsusi diqqət verərək bu sıralamanın tələblərinin yerinə yetirilməsini gözləməlidir. Bütün bu proseslərin həyata keçirilməsi zamanı lazım gəldikdə müəllim öz əlavələrini, təklif və tövsiyələrini verə bilər.

Qeyd olunan iş mexanizmlərinin nəzərə alınması kurikulum fənn proqramının tələblərinə cavab verən müasir dərslərin təşkilinə və icrasına müsbət təsir etdiyini əməli fəaliyyətimizin nəticəsi kimi əminliklə deyirik.

Elmi yeniliyi: Təklif olunan yanaşma forması şagirdlərin şəxsiyyət kimi formalaşmasına və onların idraki fəaliyyətinin inkişafına zəmin yaradır.

Tətbiqi əhəmiyyəti: Orta ümumtəhsil məktəblərində təlim zamanı iş forması kimi istifadə oluna bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. İbrahimov F.N., Hüseynzadə F.L. Pedaqogika. Dərslük. Bakı: Mütərcim, 2013, s.559-576.
2. Əhmədov A., Şərifov T., Abbasov Ə. Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi. // Kurikulum jurnalı, N 1. Bakı: 2008, s.86-87.
3. Əskərov A.B., Niyazova A.A., Şərəfova Z.S. Kimya dərslərində yeni texnologiyalar: fəal/interaktiv təlim. SDU, 2014. s.87-108.
4. Махмутов М.И. Теория и практика проблемного обучения. Казань: Таткнигоиздат, 1972. с.42, 123, 178, 427-431.

РЕЗЮМЕ

ПОДГОТОВКА УЧИТЕЛЕЙ ХИМИИ К УРОКАМ, ИХ ОРГАНИЗАЦИЯ И ПЛАНИРОВАНИЕ.

Аскеров А.Б., Гасанова Д.Т.

Ключевые слова: планирование, подготовка, компоненты моделей обучения, схемы оценивания.

В статье представлен план работы учителя на каждом этапе урока, выбор литературы для проведения практических работ и план работ с учащимися.

Одним из основных условий в организации использования новых технологий в обучении являются усовершенствование проблемных занятий, их преимущества, а также получение информации в процессе обучения, направленное на оценивание компонентов моделей обучения соответственно стандартам.

SUMMARY

CHEMISTRY TEACHER'S LESSON PREPARATION, LESSON PLANNING AND ORGANIZATION

Askerov A.B., Hasanova D.T.

Key words: *planning, training, components of the training model, evaluation models.*

Plan of teachers' work in every stage of a lesson, selection of literature for practical work and a work plan with the student are introduced in the article.

One of the key conditions on arrangements of usage of new technologies is: improvement of problematical lessons and their advantages, at the mean time to receive information (in the process of education) which is directed to evaluation of components on study models of demanded standards.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	26.04.2016
	Son variant	27.09.2017